

BUXORO XONANDALIK MAKTABI VAKILLARI VA ULARNING IJODIY MEROSI

Maxmudov Ilyosbek Ikromjon o'g'li

*Namangan davlat universiteti An'anaviy xonandalik va cholg'u ijrochiligi
kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Buxoro xonandalik maktabining yirik vakillari hamda ularning ijodiy merosi bilan bog'liq ayrim masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: shashmaqom, rikobiy, ratifaxo'r, zamrxoniy, yov doyra, grammofon, qashqarcha, sarvinoz, talqin, turk, mo'g'ulcha, segoh, ufar, ushshoq, sabo, nasr.

ПРЕДСТАВИТЕЛИ БУХАРСКОЙ ПЕНИАЛЬНОЙ ШКОЛЫ И ИХ ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ

Махмудов Илёсбек Икромжон угли

*Преподаватель кафедры “Традиционное пение и инструментальное
исполнительство” Наманганского государственного университета*

Аннотация: В данной статье освещены некоторые вопросы, связанные с крупными представителями Бухарской пениальной (вокальной) школы и их творческим наследием.

Ключевые слова: шашмаком, рикобий, ратифахёр, замрханий, ёв дойра, граммофон, кашкарча, сарвиноз, талкин, турк, могулча, сегох, уфар, ушшок, сабо, наср.

REPRESENTATIVES OF THE BUKHARA VOCAL SCHOOL AND THEIR CREATIVE HERITAGE

Makhmudov Ilyosbek Ikromjon ugli

*Lecturer at the Department of Traditional Singing and Instrumental
Performance, Namangan State University*

Abstract: This article highlights certain issues related to major representatives of the Bukhara vocal school and their creative heritage.

Keywords: shashmaqom, rikobiy, ratifaxo'r, zamrxoniy, yov doyra, gramophone, qashqarcha, sarvinoz, talqin, turk, mo'g'ulcha, segoh, ufar, ushshoq, sabo, nasr.

Buxoro O'rta Osiyoning madaniyat markazi bo'lgan va o'zbek mumtoz musiqa san'atining asosi bo'lgan – Shashmaqom ham aynan Buxoroda yuzaga kelgan. Shashmaqom esa boshqa yirik turkumlar – Xorazm maqomlari hamda Farg'ona-Toshkent maqom yo'llarining qaror topishida tayanch vazifasini o'tadi. Buxoroda Shashmaqom ijrochiligida yuksak mahoratga ega bo'lgan, An'anaviy xonandalikning eng avvalgi vakillari yetishib chiqqan. Shu o'rinda Ota Jalol Nosirov, Domla Halim Ibodov, Levi Boboxonovlarning nomlarini zikr etish lozim.

Ota Jalol Nosir o'g'li (1845-1928-yillar Buxoro). Ota Jalol Nosir o'g'li Buxoroning Eshon Pir mahallasida tug'ilgan. U Buxoroning eng nufuzli maqom ustozlaridan bo'lib, Amir Muzaffarxon, Abdulahadxon, Olimxon saroyi qoshidagi Shashmaqomchilar guruhiga rahbarlik qilgan. Yoshligidan rikobiy (maxsus saroy sozandasi) va ratifaxo'r (hukumat tomonidan maosh to'lanadigan) sozandalar qatorida bo'lgan. Ota Jalol tanburchi sozanda bo'lgan, biroq, juda go'zal va yoqimli ovozi bo'lgan. Ovoz san'ati va uning malakasiga tegishli eng nozik tomonlaridan boxabar edi. Shashmaqomning ham cholg'u, ham ashula yo'llarini puxta o'zlashtirgan bilimdon sifatida katta obro' qozongan. O'z davrida Ota Jalol ijro uslubida qaror topgan Shashmaqom andozasi An'anaviy xonandalikdagi eng mumtoz namuna sifatida e'tirof etilgan.

Ota Jalol Nosirov saroyda ishlagan kezlarida Levi Boboxonovni shogirdlikka oladi. Levicha hofizning shijoati, iqtidori va ovoz imkoniyatlarini ko'ra bilgan Ota Jalol shogirdiga maqomlarni baholi qudrat o'rgatgan va saroy sozandalik xizmatiga yetaklagan.

Amirlik qulagandan keyin Buxoroda tashkil etilgan "Sharq musiqa maktabi"ning ijodiy va murabbiylik ishlarida bosh-qosh bo'lib turgan. Buxoro Shashmaqomining ilk notaga olinishi ham Ota Jalol Nosirov bilan uzviy bog'liqdir. V. A. Uspenskiy tomonidan 1923-yilda Shashmaqomning notaga olinishida keksa ustoz Ota Jalol tayanch vazifasini bajargan. Ota Jaloldan tashqari Ota G'iyos Abdug'ani, Abdurahmon Tanburiy(Umarov), Domla Halim Ibodov, Ma'rufjon Toshpo'latov kabi atoqli san'atchilar ushbu muhim hodisaning ishtirokchilariga aylanganlar. Biroq, butun jarayonga ko'z-quloq bo'lib turish vazifasi Ota Jalol Nosirov zimmasiga yuklangan. Yozilgan kuylarning nechog'liq mukammal va to'liq ekanligi to'grisida Ota Jalol Nosirov rahbarligidagi hay'at hukm chiqargan. Shunga ko'ra V.A.Uspenskiy yozuvidagi matnlar Ota Jalol talqinidagi Buxoro Shashmaqomi deyilishiga to'la asos bor [1.-B. 52-53].

Professor Abdurauf Fitrat Ota Jalol Nosirovga juda katta hurmat va ehtirom nazari bilan qaragan. U bilan yaqin muloqatda bo'lib, sozanda ishtirokida tez-tez majlis va suhbatlar o'tkazib turishga intilgan. O'zining "O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi " kitobining tegishli boblarini yozishda Shashmaqom pirining bilim va maslahatlaridan unumli foydalangan. Ota Jalol Nosirov umri davomida ko'plab shogirdlar yetishtirgan. Uning o'z kasbiga sadoqati va rag'bati shu darajada ediki, o'tmish va hozirgi kun maqom ijrochilik maktablari o'rtasidagi ko'prik vazifasini yuksak mas'uliyat bilan bajargan. Uning shogirdlari Shashmaqomdan ta'lim olib, hozirgi kungacha saqlanib qolishiga sababchi bo'lishgan. Ular qatorida buyuk hofizlar Levicha hofiz va Domla Halim Ibodovlar alohida o'rin tutadi. Ikkovlari ham yagona ustozdan ta'lim

ko'rib, o'z uslub va maktablarini yaratishda bo'lganlar. Ularning barchasi esa, bir butunlikda, An'anaviy ijrochilikni rivojlanishiga va ustoz-shogird an'alarini davom ettirib, millat merosini o'zlaridan keyingi avlodlarda yetkazishga juda katta jonbozlik ko'rsatganlar. [1.-B. 54]

Levicha hofiz Boboxonov(1873-1926) Buxoroning eng ulug' hofizlaridan biri. Otasi asosan bo'yoqchilik bilan shug'ullangan, lekin, ro'zg'or vajidan to'y-tomoshalarda dastyorlikqilib, ko'ngilochar termalarni aytib yurishiga ham to'g'ri kelgan. Otasining yonida yordam berib yurgan Levi yoshligidan Buxoroning to'y muhiti, uning shodlik kuy va qo'shiqlarini yaxshi o'zlashtirib oladi. Ba'zida esa o'zi ham doyra chalib "buxorocho" toifasidagi ashulalarni qo'shilib aytadigan bo'ladi.

Buxoro yahudiylari orasida keng tarqalgan diniy qo'shiqchilik an'alaridan biri "zamrxoniy" deyilar edi. Ular ibriy va fors-tojik tillarida aytilar edi. Zamlar yoki Zamri Dovudiy(nag'mai Dovudiy) – Dovud alayhissalom qo'shiqlari, ya'ni muqaddas Zabur kitobi oyatlaridir. Zamrxonlik qoidalariga qat'iy rioya etish uchun shu sohaga ixtisoslashgan ijrochilarga yoshligidan maxsus tarbiya berilgan. Levining Zamrxonlar maktabida ta'lim olishi ashulachilik kasbini egallash yo'lidagi dastlabki qadami bo'ladi.

Yuqorida Levining to'y xizmatlarida bo'lgani haqida aytib o'tgan edik. Ana shunday to'y xizmatlarining birida unga shahar hokimining nazari tushib qoladi. Keyinchalik u hokim tavsiyasi bilan Hojixon ismli hofizga shogird bo'lib tayinlanadi. Bir yilcha Chorjo'yda turgandan so'ng Buxoroga keladi va tez orada yosh hofizning dovrug'i Amir Abdullaxon qulog'iga yetib boradi va uni saroyga chaqirib, Ota Jalol Nosirov tarbiyasiga topshiradi. Tez orada yetuk hofiz sifatida shakllanib, Shashmaqomni o'zlashtirib katta muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritadi. Natijada u ustozlari Ota Jalol singari "Rikobiy" va "Ratifaxo'r" san'atkor sifatida e'tirof etiladi.

Levicha hofizni Amir Olimxon ham yaxshi ko'rgan. Olimxon yoshligida musiqiy tarbiya ko'rgan hamda, dutor, tanbur sozlarida chalishni yoqtirgan. Levicha hofizni u doim o'z yonida olib yurgan. Hofizga hurmati shu qadar yuksak ediki, Olimxon o'zi bilan birga palov pishirishga va hamsuhbat bo'lishga ijozat bergan. Riganing "Pishuhiy Amur" (ovoz yozuvchi "muhabbat parilari") Levichaning ijrolarini grammofon plastinkalariga tushirish uchun ijozat so'rab Amirga murojat qilgan. Xalq orasida tarqalgan gap-so'zlarga qaraganda, saroy hofizining ovozini plastinkalarga yozib, keng ommaga tarqalishiga Amir uncha rozi bo'lmagan. Buning asosiy sababi esa, she'riy matnlarda ilohiy ma'nolarga aloqador so'zlar bitilgani, kuy va ohanglarda muqaddas tuyg'ular izhor etilgani, bir so'z bilan aytganda, Shasmaqom san'atini oyoq osti qilmaslik niyati bo'lgan. Keyinchalik, ancha muzokaralardan so'ng, Buxorodan tashqarida, yangi shahar(hozirgi Kogon)da rus podshohi qarorgohida yozuv ishlarini amalgam oshirishga kelishib olingan.

1909-yilining avgust oyida Levicha hofiz tanbur sozi, ukasi Yov doyra chalib ijro qilishgan Shashmaqom yo'llari grammofonga yozib olingan. Ijrolarning to'liq ro'yhati hozirda mavjud emas. Ma'lum va mavjud plastinkalar esa quyidagilardir:

1. Qashqarchai Sarvinoz
2. Turki Qashqarchai Sarvinoz
3. Talqini Uzzol
4. Mog'ulchai Segoh
5. Talqini Mo'g'ulchai Segoh
6. Ufari Mo'g'ulchai Segoh
7. Sarvinoz
8. Talqini Ushshoq
9. Nasri Ushshoq
10. Navro'zi Sabo

11. Talqini Sabo

12. Ufari Talqini Sabo

Levicha hofizning ovoz diapazoni juda keng bo'lgan. Tanburning eng pastki notasi – soldan, xas pardalarning oxiri – re notasigacha bo'lgan. Demak uning ovozi lirik-dramatik tenor bo'lgan. Avji turk, Zebo pari, Muhayyar avjlarini shu qadar yuqori pardalarda aytar ekanki, tinglovchilar uzoq vaqtgacha u haqda gapirib yurishar ekan.

Domla Halim Ibodov (1878-1954-yillar) Buxoroda tug'ilgan. Uni ham go'zal ovoz ekanini bilishgach, saroy hofizligiga takilf qilishgan. Qarindoshlari esa bir amallab madrasaga mudarrislikka ishga joylab qo'yishadi. Buxoro qonun-qoidalariga ko'ra madrasa ahli saroyga ishga yollanishdan ozod etilgan. Ularning Sharofxon ismli qo'shnisi saroy hofizi bo'lib, Halimjonni ashulachilikka da'vat etgan va ayni chog'da saroy xizmatidan ehtiyot qilgan. Domla Halim Shashmaqomdan dastlabki saboqlarini ham ayan Sharofxon hofizdan oladi va uning yonida yurib, mashxur hofizlarni eshitib, Shashmaqom san'ati borasidagi bilim va ko'nikmalarni oshirgan. U maqomlarni doyra chalib ijro qilgan. Keyinchalik amirlik tugatilgandan so'ng, bevosita Ota Jalolga shogird tushib, Shashmaqom ilmini mukammal o'zlashtirishga muvaffaq bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Matyoqubov Shavkat An'anaviy ijrochilik san'ati tarixi. O'quv qo'llanma. - Toshkent 2015. 112 b.